

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Bacsó István*

Székeltyamásfalva

Kegyelem vagy természet? A Barth–Brunner-vita egy lehetséges megközelítése

Bevezetés

A Barth–Brunner-vita a 20. század protestáns teológiai történetének egyik jelentős mozzanata. A dialektika-teológia két kimagasló alakjának replikaváltása nemcsak a maga nemében izgalmas téma, hanem egyúttal a két teológus legfőbb teológiai súlypontjait is magában foglalja, s emellett betekintést enged az 1930-as évek pezsgő teológiai és szellemtörténeti légkörébe. Az alábbiakban a vita körülményeit és egyes pontjait igyekszünk rekonstruálni,¹ és kitérünk röviden az erdélyi hatástörténetére, értékelésére is. Célunk nem feltétlenül valamely álláspont melletti állásfoglalás, hanem inkább a polemizálás tartalmi fellelevenítése, és bizonyos értelemben az érintett témák aktualizálása az együtt- és továbbgondolás szándékával.

1. A vita előzményei

Karl Barth és Emil Brunner² vitát megelőző viszonyát tekintve egyaránt beszélhetünk a két teológus közös útvjáról, különösen akkor, ha a dialektika-teológia

* Bacsó István (Feldoboly, 1990) 2017-ben szerzett lelkészi oklevelet a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (KPTI). Filozófiai tanulmányokat folytatott a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karán, ahol 2016-ban szerzett licenciátusi (BA) oklevelet. A 2016–2017-es tanulmányi évben Jan Milič Lochman-ösztöndíjasként tanult Bázelen. 2018-tól a Debreceni Református Hittudományi Egyetem (DRHE) Doktori Iskolájának hallgatója. 2017 és 2019 között a Kőhalmi Református Egyházközség és Szórványdiákotthon gyakornok, majd beosztott lelképásztora volt. 2019-től a Székeltyamásfalvi Református Egyházközség önálló lelképásztora.

¹ Mindenekelőtt a vitát képező elsődleges forrásokra támaszkodva: Brunner, Emil: *Natur und Gnade. Zum Gespräch mit Karl Barth*. In: Fürst, Walther (Hrsg.): „*Dialektische Theologie*“ in *Scheidung und Bewährung. Aufsätze, Gutachten und Erklärungen*. Chr. Kaiser Verlag, München 1966, 169–207. Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*. In: Fürst, Walther (Hrsg.): *i. m.* 208–259.

² Barth életrajzához ld. Busch, Eberhard: *Karl Barths Lebenslauf*. Zweite Auflage, Chr. Kaiser Verlag, München 1976. Brunneréhez pedig ld. Beintker, Horst: *Brunner, Emil (1889–1966)*. In: *Theologische Realenzyklopedie* 7 (1981), 236–242. Kramer, Werner – Sonderegger, Hugo: *Emil Brunner in der Erinnerung seiner Schüler*. Theologischer Verlag, Zürich 1989.

programját, illetve a *Zwischen den Zeiten* köré tömörülő teológus közösséget tartjuk szem előtt. Ami az eltérő pontokat illeti, a hangsúlyeltolódás már az 1920-as években elkezdődik, amint azt Barth és Brunner egyes írásai szemléletesen tükrözik. Ebből a szempontból Barth korai munkái közül a Rómaiakhoz írt levélhez fűzött kommentárját³ emelhetjük ki, amelyhez 1919-ben Brunner üdvözlő recenziót írt, és ezt mint az új teológiai irányzat programadó iratát köszöntötte, jöllehet Barth már 1920-tól dolgozott a kommentár módosításán, és 1922-ben már meg is jelent a *Römerbrief* második, átdolgozott kiadása.⁴ A dialektika-teológia programjának számító kommentár választóvonal a 19. század liberális teológiai hagyomány és az újreformátori teológia között.⁵

Emil Brunner főbb művei közül megemlíthetjük a *Die Mystik und das Wort* című tanulmányát,⁶ amely Friedrich Schleiermacher antropocentrikus teológiáját tárgyalja. Barth kritikával fogadta Brunner könyvét,⁷ és ez már annak volt előjele, hogy a két teológus útja a teológia feladatát illetően is elválik egymástól: míg Barth a dialektika-teológia hangnemében fogalmazta meg ezt,⁸ addig Brunner jól érzékelhetően eltérő álláspontra helyezkedett az úgynevezett *erisztkus teológia* programjával, amely nyitott, párbeszédre hajlik, és kapcsolatot keres a teológia és a tudományok, az igehirdetésben pedig az üzenet és a hallgatóság között.⁹ Brunner szemléletében az erisztkus teológiának a kapcsolatteremtés, az ember megszólítása a feladata, amely, ha szükséges, a konfrontációtól sem zárkózik el. Az erisztkus teológia tehát egy polemikus műfaj, amely kérdezni, vitatkozni és megérteni

³ Barth, Karl: *Der Römerbrief (Erste Fassung) 1919*. Karl Barth-Gesamtausgabe, Band 16/Abt. II. Hg. von Hermann Schmidt. Theologischer Verlag, Zürich 1985.

⁴ Barth, Karl: *Der Römerbrief 1922*. Evangelischer Verlag, Zürich 1940.

⁵ Hogy valóban a két kommentár között történt-e meg a páli fordulat a „liberális” és a „dialektikus Barth” között, tulajdonképpen vita tárgya és a Barth-kutatás egyik területét képezi. Nem egyértelmű egy jól körülhatárolható választóvonal meghúzása, annál is inkább, mivel már a „liberális Barth” prédikációiban is fellelhetünk kritikus megnyilvánulásokat, illetve egy sarjadzó új teológiai látásmódot. Busch, Eberhard: Neuanfang in Safenwil. Karl Barths Predigten 1911. In: *Theologische Zeitschrift* 72 (2016/3), 291–303.

⁶ Brunner, Emil: *Die Mystik und das Wort. Der Gegensatz zwischen moderner Religionsauffassung und christlichen Glauben, dargestellt an der Theologie Scheiermachers*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1924.

⁷ Barth, Karl: Brunners Schleiermachersbuch. In: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1922–1925*. Karl Barth-Gesamtausgabe, Band 19/Abt. III. Hrsg. von Holger Finze-Michaelsen. Theologischer Verlag, Zürich 1990, 401–425.

⁸ Barth, Karl: Das Wort Gottes als Aufgabe der Theologie (1922). In: Jürgen Moltmann (Hrsg.): *Anfänge der dialektischen Theologie. Bd. 1: Karl Barth, Heinrich Barth, Emil Brunner*. Theologische Bücherei 17/1. Systematische Theologie. Chr. Kaiser, München 1977, 197–218.

⁹ Brunner, Emil: Die andere Aufgabe der Theologie (1929). In: ders.: *Ein offenes Wort. Vorträge und Aufsätze 1917–1934*. Theologischer Verlag, Zürich 1981, 171–193.

tanítja az embert, azaz mindig párbeszédre sarkall. Erre utal a név etimológiai gyökere is: az ἐπίλω görög ige jelentése: *vitatkozni, viszálykodni, versengeni*.¹⁰ Brunner minden nyitottságával és vitakészségével együtt sem akart elszakadni sem az új-reformatori teológiától, sem Barthtól, sem a dialektika-teológiától. Többször is hangsúlyozta, hogy tulajdonképpen ugyanazon az úton halad Barhtal, ugyanarról beszélnek, talán árnyalatnyi különbséggel, de a végső cél lényegében nem változik. Ezt a vitairat bevezetőjében is hangsúlyozza.¹¹

Barth számára azonban megengedhetetlen bármilyen más teológia, kiegészítés, ideológia, elmélet hozzáadása ahhoz az egyetlen isteni kijelentéshez, mint ami Krisztusban nyilvánult meg egyszer és mindenkorra, vagyis Barth elhatárolódik a természeti teológia minden lehetőségétől és formájától. Jóllehet kezdetben Barthnál is helye van a természeti teológiának, a Római levélhez írt kommentárjában még így fogalmaz:

„Jézus Krisztust segítségül hívják (a nem keresztyén vallások követői is), hiszen az emberek kiáltása a mélységből nem is történe meg a törvények és a vallások sokféleségében az ember rejtett istentudata nélkül.”¹²

Amint arra Geréb Pál is felhívja a figyelmet, a természeti teológiának bizonyos jelenlétét ki lehet mutatni Barth néhány fontos írásában. A *Römerbrief* második kiadásában Barth még bizonyos értelemben elismeri a *theologia naturalis* jelentőségét, főleg a nem keresztyén vallások Jézushoz vezető útjában, „rejtett istentudatában”.¹³ Viszont az 1931-ben megjelent *Fides quaerens intellectum* című könyvében¹⁴ már kizárólag a Jézus Krisztusban megvalósult kijelentés alapján korlátozza a teológia feladatát egyedül az Istenről szóló bizonyásgtételre. Az *Egyházi dogmatikában* [*Kirchliche Dogmatik (KD) I/1.*] pedig már nyíltan elítéli a természeti teológiát: „A theologia naturalis csak a katolicizmus talaján lehetséges vállalkozás, mert ez feltételezi Isten kijelentettségét a mi teremtményi mivoltunkban.”¹⁵

¹⁰ ἐπίλω. In: Balázs Károly: *Újszövetségi szótár*. Logosz Kiadó, Budapest 1998, 243–244.

¹¹ Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 170–172.

¹² Geréb Pál: A természeti theologia kérdésének fejlődése Barthnál. In: *Református Szemle*. (1982/5–6), (364–373) 365.

¹³ Uo. 365., ahol Barth, Karl: *Der Römerbrief*. Evangelischer Verlag, Zürich 1940, 369-re hivatkozik.

¹⁴ Barth, Karl: *Fides quaerens intellectum*. Karl Barth-Gesamtausgabe, Band 13/Abt. II. Hrsg. von Eberhard Jüngel und Ingolf U. Dalferth. Theologischer Verlag, Zürich 1981.

¹⁵ Geréb Pál: *A természeti theologia kérdésének fejlődése Barthnál*, 366., ahol Barth, Karl: *Die Kirchliche Dogmatik*. I/1. *Die Lehre vom Wort Gottes. Prologomena zur Kirchlichen Dogmatik*. Siebente Auflage. Evangelischer Verlag AG. Zollichon, Zürich 1955, 134-et idézi.

Hasonlóképpen fogalmaz a *Nein* című írásában is:

„[...] természeti theológián értek én minden (pozitív vagy negatív) állítólagos theológiai, vagyis önmagát mint a Kijelentés magyarázatát kiadó rendszeralkotást, amelynek a tárgya alapvetően különbözik a Jézus Krisztusban adott és a Szentírásban megbizonyított Kijelentéstől.”¹⁶

Az emberben több potenciát látó Brunnerrel szemben Barth az ember meglehetősen korlátolt voltára következtet, ugyanis az ember képtelen beszélni Istentől, legfeljebb csak annyit mondhat ki, hogy *emberré lett*. Így a dialektika-teológia egyszersmind krízisteológia is, mert radikálisan felmutatja az emberi létezés véges-ségét, emberi mivoltát.

2. A vitapontok

A következőkben a vita legenergikusabb részeit szeretnénk megragadni, ezáltal pedig a két teológus eltérő gondolatvilágát, valamint a vita kontextusát bemutatni. A jelzett előzmények jegyében Emil Brunner 1934-ben fogalmazza meg a *Natur oder Gnade (Természet vagy kegyelem)* című vitairatát, amelyben Karl Barthot nyilvános párbeszédre hívja.¹⁷ Brunner hat pontban ismerteti Barth – úgymond – téves következtetéseit, majd azokat kiegészítve, módosítva helyes tételekként fogalmazza meg. Nem sokkal Brunner vitairatának megfogalmazása után Barth a híres-hírhedt *Nein* című írásával válaszol Brunner kihívására.

A bevezető méltató szavak után Brunner amiatt feddi meg Barthot kissé személyes hangnemben, hogy legtöbbször egyedül dolgozik, és nem hajlandó hibáit elismerni, illetve változtatni azokon. Utal arra, hogy előzőleg személyesen is próbálta meggyőzni Barthot, de kudarcot vallott, s most ezért szólítja meg nyilvános módon. Brunner programszerű javaslatot intéz Barth felé: a kettejük közötti különbség úgy oldható fel, ha mindketten megújulnak.¹⁸ Ez némileg ellentmondani látszik Brunner vitát megelőző barátságos hangvételének, amely szerint tulajdonképpen nem is különböznek egymástól, ugyanis mindketten ugyanazért a célért harcolnak. A továbbiakban Brunner hat pontban foglalja össze röviden Barth legfontosabb téziseit, megcáfolja azokat, majd bővebben ismerteti saját antitéziseit.¹⁹

¹⁶ Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*, 214. A magyarra fordított idézet forrása: Geréb Pál: *A természeti theologia kérdésének fejlődése Barthnál*, 367.

¹⁷ Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 169–207.

¹⁸ Uo. 173.

¹⁹ Uo. 175–183.

2.1. Az isteni képmás (*Gottebenbildlichkeit*)

Az első tézis szerint az ember bűnbe esett, vétkezett Isten ellen, és ennek következtében teljesen elveszítette az Istennel való hasonlatosságát. Barth szerint ez azt is jelenti, hogy az ember humanitása is megszűnt, valamint a természeti ész („Vernunftnatur“) és kulturális képessége („Kulturfähigkeit“) is elveszett. Csak egyetlen lehetőség van a szabadulásra: egyedül Jézus Krisztus kegyelme által a *sola gratia* reformátori szellemében.

Brunner egyetért Barhtal abban, hogy az ember elveszítette az *imago Dei*, de a természeti ember („natürlicher Mensch“) humanitásából mégis megőrzött valamit. Szubjektivitása, megszólíthatósága, kulturális képessége megmaradt. Amint ezt a következő pontokban Brunner bővebben is kifejti, továbbgondolva ez azt is jelenti, hogy valamiképpen (ismét) kapcsolatba kerülhet Istennel, tehát az egyedül közvetítő Jézus Krisztus, és az ő váltságműve nélkül.²⁰

A továbbiakban Brunner megkülönbözteti az úgynevezett *formális* és *materiális* embert. A bűn következtében az ember elveszítette az utóbbit, vagyis a tartalmi kapcsolatot Istennel, formálisan viszont továbbra is megmaradt Isten teremtményének. Mit is jelent ez tulajdonképpen? Brunner szóhasználatában a formális oldal az ember teremtmény voltának leírására szolgál. A Teremtő–teremtmény viszonya a bűnesetet követően is, bár sérült, eredeti állapotából kibillent, de a meglévő viszonyulás valamilyen formában továbbra is fennáll. A materiális oldal megszűnt, vagyis az a tartalmi, lényegi hasonlóság, ami Isten és ember belső kapcsolatát feltételezte, amely az embert közvetlenül Istenhez kapcsolta.

Ezen a ponton Brunner főleg az Ószövetségre támaszkodik, és az ember isteni képmás voltának klasszikus locusaira hivatkozik (Gen 1,27; Zsolt 8,5–6). Ezek alapján igyekszik megkülönböztetni a két, általa képnek, „imágó”-nak is nevezett oldalt: azt, amelyik elveszett, és azt, amelyiknek az ember továbbra is birtokában van. Tehát az ember humanitása, vagyis ilyen értelemben vett istenképessége mint formai oldal maradt meg.²¹ Brunner ennek jegyében hívja fel a figyelmet az ember szubjektivitására, megszólíthatóságára („Wortfähigkeit“) és felelősségére („Verantwortlichkeit“).

Míg Brunner általában véve az Isten és ember kapcsolatát szeretné fenntartani, addig ez Barth értelmezésében radikális elutasításra talál. Barth esetében úgy

²⁰ „Der Mensch auch als der sündig unerlöste fähig sei, Vernünftiges zu tun und zu denken, und daß die Humanität und Kultur bei aller Fragwürdigkeit von der Offenbarung aus nicht einfach negativ zu bewerten sei.” Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 175.

²¹ „Wir scheiden kategorial: formal ist die imago auch nicht im mindesten angetastet – der Mensch ist, ob sündig oder nicht, Subjekt und verantwortlich. Material ist die imago völlig verloren, der Mensch ist durch und durch Sünder.“ Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 176.

tűnik, hogy nem hajlandó megkülönbözteti a brunneri, a formális és a materiális imágót, és bármilyen próbálkozást, amely az embert Istenhez hasonlítja, az *analogia entis* összefüggésében értelmez. Barth hevesen elutasít mindenféle úgynevezett maradványt, emberséget, humanitást, aminek aktív szerepe lehetne abban, hogy az ember akár egy lépéssel is közelebb kerüljön Istenhez. Azt is mereven elutasítja, hogy az ember bármilyen képessége, adottsága révén lenne Isten által megszólítható. Barth szerint ez azt jelentené, hogy az ember nem vesztette el az „imago Dei”-t, hogy az ember kvázi közreműködhet saját megváltásában, vagyis nem szorul teljes segítségre, megváltásra.²² Az embert isteni képességgel ruházná fel, az ember saját maga erejéből is képes lenne Istennel kapcsolatba lépni. Ezek alapján Barth számára úgy tűnik, hogy az ember beleszól az isteni kinyilatkoztatásba, s így a kinyilatkoztatás az Isten és az ember közös művévé lesz, holott az egyedül és kizárólag Istent illeti meg, aki Fiában, Jézus Krisztusban jelentette ki magát. Barth szerint Isten és ember nem egy léterületen helyezkednek el, és nincs kontinuitás közöttük.²³

Laikus szemmel nézve talán érthető Emil Brunner intenciója. Az általa körülrít formális imágó hangsúlyozása csupán azt jelenti, hogy az ember Krisztus váltáságműve mellett, illetve előtt is megszólítható Isten által. Ezzel a tétellel pedig semmiképpen sem szeretné csorbítani Istennek Jézus Krisztusban tett kinyilatkoztatását, sőt ő maga is elismeri annak egyedi jelentőségét. Másrészt úgy tűnik, mintha a két teológus kissé elbeszélne egymás mellett. Brunner mozgástere túlnyomó részben ószövetségi szempontokat érvényesít, s emellett a teológiai antropológia irányába mozdul el, noha ez vitairatában egyelőre nem is jelenik meg tételesen. Ezzel szemben Barth, aki dialektika-teológiai radikalitását képviseli, főként az Újszövetség páli evangéliumi talaján áll, és a brunneri tágabb perspektívával ellentétben a reformátori *solus Christus* súlypontjára épít, tehát alapvetően krisztológiai szempontot érvényesít. A két teológiai álláspont lényegében eltérő paradigmákban mozog ugyanabban a kérdésben. A soron következő tézisek és antitézisek az első kérdés-válasz polémiáját mélyítik el.

2.2. A természeti kijelentés

Ha az emberben megmaradt valami az istenképűségéből, akkor ez azt is jelenti, hogy Isten által megszólítható szubjektumként tételeződik, ami racionális, kognitív képességeket, befogadókészséget feltételez. Brunner kijelenti tehát, hogy az ember megszólítható („Wortmächtigkei”), és hogy az isteni szó, az ige halló

²² „Unter jener »Offenbarungsmächtigkeit« des Menschen ist nach Brunner zu verstehen seine »Gottebenbildlichkeit.«” Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*, 217.

²³ Kozma Zsolt: Az istenképűség és a természeti teológia kérdése Barthenál és az erdélyi protestáns teológiában. In: *Theológiai Szemle* 80. (1987/1), (5–12) 5.

fülekre talál. A megszólítás viszont a kinyilatkoztatás előzetes, természetbeni talaján is megvalósulhat. Tehát mindenképpen Istennek Krisztusban történt kinyilatkoztatása előtti történetről van szó.

Látható, hogy Brunner gondolatainak mozgásteret, akkori teológiai súlypontja azzal együtt is Krisztuson kívülre esik, hogy ő maga semmiképpen nem szeretné kisebbiteni és megkérdőjelezni Krisztus váltságművét. Ez az előzetes kinyilatkoztatás Brunner szerint nem más, mint a teremtett világ és annak egyes elemei.²⁴ Brunner evidensnek tartja ezt a fajta előzetes vagy első kinyilatkoztatást, s itt már újszövetségi textusokra is hivatkozik (Róm 1–2). Brunner ebből vezeti le a bűntudatot is. Istennek önkinyilatkoztatása azt jelenti, hogy az ember betekintést nyerhet Isten akaratóba; ha pedig tudja, hogy mit akar Isten, de mégsem azt cselekszi, akkor vétkezik és bűnös, és megszólal a lelkiismerete. Máskülönben nem is lehetne bűnről beszélni. Tehát eleve kódolva van az emberben egyfajta *isteni mag, kép*, amely életre kelti a lelkiismeretet, a pusztá erkölcsi megítélést. Ennélfogva a kérdés nem is arra vonatkozik, hogy létezik-e a természeti kinyilatkoztatás, hanem hogy ez a természeti kinyilatkoztatás miként kapcsolódik össze a Krisztusban megvalósult kinyilatkoztatással. Vagyis: egy részleges, a természetből merített és saját tapasztalatokból összegyűjtött tudás hogyan olvad bele a Krisztusban nyert megváltás tapasztalatával?²⁵ Ha evidens volt, hogy létezik az első kinyilatkoztatás, akkor az is egyértelmű, hogy ez még nem vezet teljes istenismeretre. Ez csupán valamilyenféle homályos, nem egyértelmű, kétséges betekintést jelenthet, talán úgy, ahogyan Pál apostol fogalmazott: „tükör által homályosan”. E homályos kinyilatkoztatást Krisztus kinyilatkoztatása követi, amely végül a teljességben, a „színről színre” való látásban teljesedik be (1Kor 13,12).²⁶

Barth elutasítja Brunner természeti teológiai, panteista érvelését. Az emberi tapasztalat és a logikus gondolkodás talán azt sugallaná, hogy Isten valóban mondhat valamit az embernek, megszólíthatja, kinyilatkoztathatja magát a természetben is, az ember pedig valamilyen, valamilyen formában megismerheti őt. De hogyan is történhet ez? Hogyan működhetne, mit jelentene pontosan egy ilyen kinyilatkoztatás és előzetes megismerés? Barth precízebb gondolatmenetet követel. Az előzetes ismeret túlságosan integratív, nyitott ahhoz, hogy az „előzmények” után fókuszáltan Jézusra irányítsa a figyelmet. Ez azt jelentené, hogy bármilyen bálványban lehetségessé válna Krisztus megismerése, és a sok előzetes ismeret végül az igazi kinyilatkoztatásban egyesülne? Barth ezekkel szemben

²⁴ „[...] die Welt ist Gottes Schöpfung. In jeder Schöpfung ist der Geist ihres Schöpfers irgendwie erkennbar”. Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 177.

²⁵ Uo. 178.

²⁶ Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 179.

jelenti ki tételesen, hogy csak egyedül és kizárólagos módon Jézus Krisztus és a Szentlélek által beszélhetünk bármilyen kinyilatkoztatásról.²⁷ Ha létezik egy előzetes kinyilatkoztatás, és Isten megismerése lehetséges, akkor Barth számára ez azt jelenti, hogy az ember mégsem veszítette el az *imago Dei*t. Ha a kinyilatkoztatói és befogadói képesség érvényes az emberre, akkor Barth értelmezésében ez isteni képességgel ruházza fel az embert.²⁸

Brunner általános kinyilatkoztatásról vallott tézise túl széles körű, nyitott, s ezáltal fennáll annak a veszélye, hogy tulajdonképpen bármit bele lehessen magyarázni. Ha figyelembe vesszük a vita keletkezési körülményeit, a történelmi hátteret, világos, hogy Barth milyen veszélyre figyelmeztetett: ilyenképpen az 1933-ban hatalomra törő nemzeti szocialista rezsimre is úgy lehet tekinteni, mint egyfajta előzetes, általános, de mindenképpen isteni kinyilatkoztatásra. Barth nemcsak a Brunnerrel folytatott vitában hangsúlyozta ezt, hanem a vitát nem sokkal követő *Barmeni Teológiai Nyilatkozat*ban is, amelynek megfogalmazásában ő is részt vállalt.²⁹

2.3. Teremtés, illetve gondviselés

A harmadik pontban Brunner az előző tétel mentén halad tovább: ha létezik egy általános kinyilatkoztatás Istentől az ember felé, vagyis az ember megszólítható, és Isten kinyilatkoztatja magát, akkor ez azt jelenti, hogy Istennek gondja van a teremtés koronájára, az emberre. Létezik tehát egy általános kegyelem.³⁰ Brunner szerint az a tény, hogy az ember egyáltalán fennmaradhatott és még élhet a bűneset után, Isten kegyelmének köszönhető. Sőt minden java, adottsága és minden társadalmi megvalósítása az általános kegyelem megnyilvánulásaként értelmezhető.³¹

Ez Karl Barth szerint azt jelentené, hogy az ember mintegy Isten „kezeként” érvényesül a világban, és már a *Nein! Antwort an Emil Brunner* című írása elején

²⁷ Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*, 217.

²⁸ Uo. 219–220.

²⁹ Ld. különösen a nyilatkozat *Jézus Krisztus, Isten egyetlen Igéje* című első tételét: „Jézus Krisztus, ahogy nekünk róla a Szentírás bizonyosságot tesz, Istennek egyetlen Igéje, akit nekünk hallgatnunk, akiben életünkben és halálunkban bízunk és akinek engedelmeskednünk kell. Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az egyháznak, igehirdetése forrásaként, Istennek ezen az egy Igéjén kívül és emellett még más eseményeket és hatalmasságokat, alakulatokat és igazságokat is Isten kijelentésének lehetne és kellene ismernie.” Kovács Zoltán: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. In: *Sola scriptura* 2013/4. <https://sola.hu/folyoirat/a-barmeni-teologiai-nyilatkozat/> (2023. aug. 14.).

³⁰ Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 180.

³¹ Uo. 181.

leszögezi, hogy az embernek semmilyen kapcsolópontja, illetve kinyilatkoztatási lehetősége nincs.³²

Barth először is ezt fogalmazza meg ellenvetésként: milyen jögon beszél Emil Brunner egy előzetes kegyelemről? Legfeljebb csak arról lehetne beszélni, hogy Krisztus kegyelmében a türelemnek is helye van, amely a keresztyén ember számára elsősorban a bűnbánat lehetőségét jelenti.

Másodszor: ha az általános kegyelemhez tartozik például az állam, az intézmények, az emberi javak stb., akkor Barth arra a következtetésre jut, hogy az ember aktívan részt vesz ebben a kegyelemben. Tehát ismét valamiféle kooperációról van szó: nem az egyedül Istentől jövő kegyelemről, hanem olyan kegyelemről, amelyben az embernek is szerepe van. A szövegből kihallatszik Barth felháborodott kérdése: „Hogyan maradhat érintetlenül az igazi [Krisztusban adott] kijelentés, ha ténylegesen adott egy ilyen előzmény?”³³

Barth azt is megjegyzi, hogy Brunner nem augustinusi vagy tomista értelemben vett isteni *causa materialis* és az emberi *causa instrumentalis* indirekt viszonyáról beszél, hanem szétválasztja vagy figyelmen kívül hagyja e kettőt, és hihetetlen fontosságot tulajdonít az emberi cselekedeteknek.³⁴ Brunner azon törekvése, hogy Isten kegyelmét mindenkire kiterjessze, dicséretre méltó vállalkozás, de nehezen kivitelezhető spekulatív elmélet. Hogy Isten kegyelme meddig terjed, és főként hogy Jézus Krisztuson kívül vagy előtt meddig mehet el, vagy egyáltalán létezik-e, meglehetősen problematikus kérdésfelvetés.

2.4. Létrendek

Miután a harmadik pont alatt Brunner négy példát sorol fel a fenntartó kegyelem kapcsán, a negyedik pont alatt kettőt emel ki ezek közül a *természeti rend* (*lex naturae*) legmarkánsabb példáiként: a házasságot és az államot. Ezek olyan társadalmi intézmények, amelyek nélkül az együttélés elképzelhetetlen lenne.³⁵ Brunner ugyanakkor kiköti, hogy mind a házasság, mind az állam Istentől rendeltettek, de csakis akkor, ha hit által tekintünk rájuk. Barth ezzel szemben csupán úgynevezett *társadalmi axiómákról* beszél, és szkeptikus az ösztönre vagy az észre

³² „Die Gottebenbildlichkeit des Menschen ist durch die Sünde restlos ausgetilgt. Jeder Versuch, eine allgemeine Offenbarung geltend zu machen, ist abzulehnen. Es gibt keine Erhaltungs- und Schöpfungsgnade. Es gibt keine erkennbaren Erhaltungsordnungen. Es gibt keinen Anknüpfungspunkt des erlösenden Handelns Gottes. Die neue Schöpfung ist in keinem Sinn Vollendung, sondern ausschließlich Ersetzung des alten durch den neuen Menschen“. Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*, 213.

³³ Uo. 223.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo. 182.

alapozott társadalmi konstellációknak Istennel direkt módon való összekapcsolását illetően. Barth viszont így fogalmazza meg ellenvetését: honnan vezeti le Brunner, illetve honnan tudjuk, hogy valóban teremtési rendekről van szó? Bár Brunner törekvése nem feltétlenül a konfrontációt keresi, mégis több kérdést vet fel annál, mint amennyit megold. Ez igaz a vita keletkezésének kontextusában, főként az állam rendeltetésére vonatkozó fejtegetést tartva szem előtt,³⁶ és igaz a teológia mai komplex kérdésfelvetéseinek összefüggésében is.

2.5. Kapcsolódási pont

Az ötödik pontban Brunner azt mondja ki következtetésként, amit már az előző pontok egyébként is magukban foglaltak: kapcsolat van Isten és az ember között. Tehát létezhet közöttük egy bizonyos *kapcsolópont* („Anknüpfungspunkt“). Brunner itt ismét előveszi az első pontban már kijátszott kártyákat: az ember nem vesztette el formalitását a bűneset következtében; embersége megmaradt, ezzel együtt pedig megszólíthatósága és felelősségteljes mivolta is. Brunner kissé bonyolultnak tűnő eszmefuttatásából az sejlik ki, hogy az ember recepcióképessége, megszólíthatósága a felelősség feltételeként tételeződik. Az ember felelőségének, tudatosságának csak ezen a fokon juthat el egyáltalán döntésig, és bűnössége is így nyer értelmet, illetve tudatosítható számára. Bűnös mivoltának ez a tudata viszont Isten kegyelme tudatosításának és elfogadásának emberi feltételét képezi, mintegy előfeltétele Isten kegyelme megértésének. Brunner viszont arra figyelmeztet, hogy ebből a dialektikus viszonyból nem lehet az olcsó kegyelemre következtetni.³⁷

Barth kritikával illeti Brunner érvelését, gondolatmenetét, annak tartalmát, de fogalmi eszköztárát is: mit jelent az, hogy az ember megszólítható?³⁸ Brunner következetesen a számára kulcsfontosságú „Anknüpfungspunkt“ és „Offenbarungsmächtigkeiteit“ kifejezéssel operál, Barth pedig folyamatosan megkérdőjelezi ezek érvényességét. Ebben a pontban az ember megszólíthatóságát („Ansprechbarkeit“) és a kapcsolópontot („Anknüpfungspunkt“) kritizálja, és itt is az előző pontokban már megfogalmazott cáfolatokhoz hasonló következtetésre jut: Brunner isteni hatalommal ruházza fel az embert, aki a kapcsolódási képességével, a neki tulajdonított hatalommal vesz részt az isteni kinyilatkozta-

³⁶ Ld. a második alpontban tárgyalt előzetes kijelentés témakörét és a nemzetiszocializmus korabeli fenyegető veszélyét.

³⁷ „Man darf die Dialektik dieses Wissens um die Sünde nicht damit totschiagen, daß man sagt: Erkenntnis der Sünde komme nur aus der Gnade Gottes. Dieser Satz ist ebenso wahr wie der andere, daß die Gnade Gottes nur dem verständlich sei, der schom um die Sünde wisse.“ Brunner, Emil: *Natur und Gnade*, 183–184.

³⁸ Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*, 226.

tásban és a kegyelemben. Barth olvasatában a kapcsolat kezdeményezése egyedül Istentől jöhet Jézus által. Brunner nem beszél úgy a kinyilatkoztatásról és a kegyelemről, mint amelyek az ember hatalmi, „isteni” eszközei, hanem ezen Istentől jövő eszközök előtti a nyitottság képességével ruhazza fel az embert. Barth szerint viszont ez egyértelműen beavatkozást implikál, amely az ember méltatlan felemelését, isteni rangra helyezését jelenti.

2.6. *Reparatio*

Brunner az utolsó pontban mintegy elhagyja az előzetes kijelentés és általános kegyelem tág terét („Vorfeld“), és elér a Krisztusban történő kinyilatkoztatásig. Az ember nézőpontjából itt valósul meg maradéktalanul a kegyelemnek az az igazsága, amelyben az ember *teljesen* Jézus Krisztusban és Jézus Krisztus által részesül a megváltásban. A kegyelemnek ezt az egyedi vonását Brunner sem tagadja. Figyelembe véve az előzményeket, továbbra is kitart amellett, hogy ez tulajdonképpen egy folyamatnak a csúcsa, amelynek során az ember – úgymond – tökéletesedik: a már meglévő rehabilitálódik, s ezért is beszélhetünk helyreállításról, *reparatióról*.

Ezzel szemben Barth radikális újjáteremtésről beszél, amelyben az *őember* meghal, és *újember* teremtetik. Tehát az ember teljesen levetkőzi a régit, amelyből nem marad semmi. E hiteseményben új ember teremtetik (Gal 2,20; 1Kor 2,10 skk).

A későbbiekben Barth beépíti rendszerébe a *theologia naturalist*, és többször is hivatkozik rá a *KD*-ban. A *KD* III/2-ben például ő maga is beszél hasonlóságról, az emberi természetről és a képességről, viszont az *analogia relationis* és nem az *analogia entis*, a léthasonlóság jegyében. Ilyen értelemben valóban olyan képességről beszélhetünk, amely által az ember megszólítható, és képes a feleletre, az embertárssal való együttlétre („Mitmenschlichkeit“) és az Istennel való szövetségre („Bündnisfähig“). Némelyek szerint itt a Brunnerrel történő kibékülést lehet üdvözölni.³⁹ Geréb Pál azonban rávilágít arra, hogy a fogalmi és formai megfeleltethetőség még nem jelent tartalmi, teológiai azonosságot, mivel Barth és Brunner különböző alapokra építik teológiájukat: míg Barth teológiájában a teremtett világ pozitív megítélése a teremtés krisztológiai megalapozásából fakad, addig Brunner továbbra is fenntartja a természeti kijelentés tanát.⁴⁰ Barth tehát nem változtatta meg teológiai intencióit, csupán így fogalmazott:

„Amikor a *Römerbrief*-ben felemelte a szavát Isten abszolút transzcendenciája, világfelettsége érdekében, éppen annyira az Isten dicsőségét és szabadságát tartotta szem előtt, mint a Dogmatika utolsó köteteiben.”⁴¹

³⁹ Geréb Pál: *A természeti theologia kérdésének fejlődése Barthnál*, 369.

⁴⁰ Uo. 369–370.

⁴¹ Uo. 371.

Zárógondolatok

A Barth–Brunner-vita a huszadik századi protestáns teológia fontos fejezete, és bepillantást enged a korabeli pezsgő teológiai diskurzusba. A vita utóhatása, recepciója vitathatatlan, ugyanakkor jelentősége leginkább a korabeli szellemi közeg és a politikai, társadalmi eszmék függvényében érthető. Barth radikális válasza egyrészt a dialektika-teológia egyik reprezentatív dokumentuma, másrészt annak a helytállásnak és ellenállásnak a tágabb összefüggésébe illeszthető, amelybe a Barmeni Teológiai Nyilatkozat is tartozik. Barth replikájában hitvallásszerűen csendül fel az ellenállás bármilyen autoritás, világi hatalom ideologikus, teológiai megalapozásának kísérletével szemben és az egyedül Jézus Krisztus melletti elköteleződés, a szolgálat teológiai megfogalmazása.

Emil Brunner teológiai munkássága és érdeme nem kevésbé jelentős a huszadik századi teológiatörténet összefüggésében, a dialektikai teológia történetében. Helytálló tehát Brunner teológiájáról is értekezni, gondolatait ismét fókuszba helyezni, mint azt néhány, magyar nyelvterületen is elérhető tanulmány és kötet meg is tette.⁴²

Ami Karl Barth és Emil Brunner, illetve vitájuk hazai, erdélyi recepcióját illeti, talán egyöntetűen jelenthetjük ki, hogy Barth mellett kötelezi el magát, tehát barthiánus. Ha csak így, meglehetősen egyoldalú módon tekintenénk a tárgyalt vitára, akkor Barth javára kellene döntenünk. De ebben a tanulmányban nem a bíraskodás volt a célunk, mint ahogy a múlt századi erdélyi teológia számára sem az egyik vagy másik irányzat melletti felsorakozás volt a cél, hanem integratív módon befogadni és saját közegükben érvényre juttatni az újként ható teológiai áramlatokat, így a Barth és Brunner nevével fémjelzett dialektika-teológiát is.⁴³ A túlsúlyban levő Barth-recepció mellett⁴⁴ így férhet meg Brunner

⁴² Pl. McGrath, Alistér E.: *Emil Brunner – Újraértékelés*. Ford. Szabadi István. Kálvin Kiadó, Budapest 2018. Lukácsiné Kádár Éva (szerk.): *Isten igent mond ránk! Barth és Brunner megbékélő találkozására*. Kálvin Kiadó, Budapest 2017.

⁴³ „A teológiai és egyházi megújulás vezető egyénisége külföldön kétségtelenül Barth Károly volt, de mellette rögtön Brunner Emil következett.” Geréb Pál: 100 éve született Emil Brunner. In: *Református Szemle* 82. (1989/4), (391–394) 391.

⁴⁴ Vö. Kozma Zsolt: *Barth Erdélyben*. [Kézirat.] 2010. Ld. még Kozma Zsolt: Személynévmutató. In: uő: *A Református Szemle repertóriuma*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2015, (812–875) 816., 821. Míg Karl Barth recepcióját kereken 140 írás tükrözi; addig Emil Brunnerét csupán 12.

A Barth és Brunner vitáját érintő monográfia az istenképűség témájában: Kozma Tibor: *Az „imago Dei” problémája és a prédikált Ige*. Kolozsvár 1942. „Ebben a reformátori és barthi solus Jesus Christus, sola gratia alapján elítéli Brunner formális imágó-tanát és vallja, hogy Isten és ember közötti kapcsolat csak Isten oldaláról jöhet az ember fele. Szerinte csak egy olyan imago-tanítás

teológiája is, ugyanis itt mindkét teológus munkája ugyanannak a nemes harcnak a megvívását jelenti, s így a *Református Szemle* hasábjain szinte még a vita hevében jelenhetett meg a *Nein!* felkiáltójele után a hír: *Barth és Brunner kibékültek*.⁴⁵

Felhasznált irodalom

- Balázs Károly: *Újszövetségi szótár*. Logosz Kiadó, Budapest 1998, 243–244.
- Barth, Karl – Brunner, Emil: *Briefwechsel 1916–1966*. Karl Barth Gesamtausgabe. Band 33/Abt. V. Hrsg. von Eberhard Busch. Theologischer Verlag, Zürich 2000.
- Barth és Brunner kibékültek. [Hírek] In: *Református Szemle* 28. (1935/22–23), 367.
- Barth, Karl: *Brunners Schleiermachersbuch*. In: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1922–1925*. Karl Barth-Gesamtausgabe, Band 19/Abt. III. Hrsg. von Holger Finze-Michaelsen. Theologischer Verlag, Zürich 1990, 401–425.
- Barth, Karl: *Das Wort Gottes als Aufgabe der Theologie* (1922). In: Jürgen Moltmann (Hrsg.): *Anfänge der dialektischen Theologie. Bd. 1: Karl Barth, Heinrich Barth, Emil Brunner*. Theologische Bücherei 17/1. Systematische Theologie. Chr. Kaiser, München 1977, 197–218.
- Barth, Karl: *Der Römerbrief (Erste Fassung) 1919*. Karl Barth-Gesamtausgabe, Band 16/Abt. II. Hg. von Hermann Schmidt. Theologischer Verlag, Zürich 1985.
- Barth, Karl: *Der Römerbrief 1922*. Evangelischer Verlag, Zürich 1940.
- Barth, Karl: *Fides quaerens intellectum*. Karl Barth-Gesamtausgabe, Band 13/Abt. II. Hg. von Eberhard Jüngel und Ingolf U. Dalferth. Theologischer Verlag, Zürich 1981.
- Barth, Karl: *Die Kirckliche Dogmatik. I/1. Die Lehre vom Wort Gottes. Prologomena zur Kircklichen Dogmatik*. Siebente Auflage. Evangelischer Verlag AG. Zollichon, Zürich 1955.
- Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*. In: Fürst, Walther (Hrsg.): *„Dialektische Theologie“ in Scheidung und Bewährung. Aufsätze, Gutachten und Erklärungen*. Chr. Kaiser Verlag, München 1966, 208–259.
- Beintker, Horst: Brunner, Emil (1889–1966). In: *Theologische Realenzyklopedie* 7 (1981), 236–242.
- Brunner, Emil: *Der Mensch in Widerspruch. Die christliche Lehre vom wahren und vom wirklichen Menschen*. 3., unveränderte Aufl. Zwingli Verlag, Zürich 1941.
- Brunner, Emil: *Die andere Aufgabe der Theologie* (1929). In: ders.: *Ein offenes Wort. Vorträge und Aufsätze 1917–1934*. Theologischer Verlag, Zürich 1981, 171–193.
- Brunner, Emil: *Die Mystik und das Wort. Der Gegensatz zwischen moderner Religionsauffassung und christlichen Glauben, dargestellt an der Theologie Scheleirmachers*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1924.

jogosult, amely nem az emberből indul ki és nem az emberből értelmet, hanem egyedül Istenből. Ebben egyoldalú es majdnem a merevségig következetes.” Uo. 8.

⁴⁵ Barth és Brunner kibékültek. [Hírek] In: *Református Szemle* 28. (1935/22–23), 367.

- Brunner, Emil: Natur und Gnade. Zum Gespräch mit Karl Barth. In: Fürst, Walther (Hrsg.): „*Dialektische Theologie*“ in *Scheidung und Bewährung. Aufsätze, Gutachten und Erklärungen*. Chr. Kaiser Verlag, München 1966, 169–207.
- Busch, Eberhard: Neuanfang in Safenwil. Karl Barths Predigten 1911. In: *Theologische Zeitschrift* 72 (2016/3), 291–303.
- Busch, Eberhard: *Karl Barths Lebenslauf*. Zweite Auflage, Chr. Kaiser Verlag, München 1976.
- Geréb Pál: 100 éve született Emil Brunner. In: *Református Szemle* 82. (1989/4), 391–394.
- Geréb Pál: A természeti teológia kérdésének fejlődése Barthnál. In: *Református Szemle* 75. (1982/5–6), 364–373.
- Kovács Zoltán: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. In: *Sola Scriptura* 2013/4. <https://sola.hu/folyoirat/a-barmeni-teologiai-nyilatkozat/> (2023. aug. 14).
- Kozma Zsolt: *A Református Szemle repertórium*a. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2015.
- Kozma Zsolt: Az istenképűség és a természeti teológia kérdése Barthnál és az erdélyi protestáns teológiában. In: *Theológiai Szemle* 80. (1987/1), 5–12.
- Kozma Zsolt: *Barth Erdélyben*. [Kézirat.] 2010.
- Kramer, Werner – Sonderegger, Hugo: *Emil Brunner in der Erinnerung seiner Schüler*. Theologischer Verlag, Zürich 1989.
- Lukácsiné Kádár Éva (szerk.): Isten igent mond ránk! Barth és Brunner megbékélő találkozója. Kálvin Kiadó, Budapest 2017.
- McGrath, Alister E.: *Emil Brunner – Újraértékelés*. Ford. Szabadi István. Kálvin Kiadó, Budapest 2018.

* * *

The Barth–Brunner debate is one of the most significant moments of the Protestant theological history in the 20th century. The replica-exchange of the two outstanding figures of dialectical theology in 1934 not only includes the theological centres of gravity of Karl Barth and Emil Brunner, but also gives insight into the sparkling theological and spiritual atmosphere of the 1930s. Brunner’s interpretation reveals a specific version of natural theology, while Barth, in the spirit of New Reformation Theology, expresses his position in terms of the authority of the Word. In this essay we explore the content of some points of the debate, but we also briefly reconstruct the circumstances of its origin, as well as we mention its history and evaluation in Transylvania.

Keywords: Protestant theology, natural theology, dialectical theology, word of God.